

Ismeretlen-fejtegetések

Apokrif. A tizenkét legszebb magyar vers 2.

„Az ma már a kérdés, hogy – egyáltalán – mit kezdünk a kultúrával, mit kezdünk a költészettel – a harmadik évezredben?” – fogalmazza meg ekképpen Margócsy István azt az általános aggodalmat, amelyet az értékvesztés mindenre kiterjedő tendenciája vált ki az emberből. Erre adott válaszként

is fölfogható a Fűzfa Balázs által szerkesztett *A 12 legszebb magyar vers. Konferencia- és könyvsorozat (2007–2013)*, amely nem csak néhány kiemelt költeményről való beszédet, hanem az adott mű újraértelmezését is céljaul tűzte ki. A XX. század végén megerősödő interdiszciplináris szemlélet a „látás” perspektívájának tágulását eredményezte. Időszerűvé vált a magyar líra kiemelkedő teljesítményeinek ismételt vizsgálata, és nem csak az irodalomtudomány, hanem az oktatás aspektusából is.

Feltehetőleg biblikus hangvitelének, jóslatszerűségének, aktualitásának is köszönhető, hogy Pilinszky János *Apokrifje* másodikként került a tudomány boncasztalára. Mintha külső és belső válságaink egyik lehetséges végkifejletét vetítené elénk.

Sipos Lajos a kötet előszavában hangsúlyozza az irodalmi magánpantheon fontosságát, s megvilágítja, hogy „a világ művészetében otthonos Pilinszky” esetében ez milyen sajátosságokkal bír. Mintegy felvázolja azon azonosulási pontokat, amelyek valamilyen módon alapot jelenthettek az egyéni élettapasztalat mellett az *Apokrif* születésénél.

Az öt fejezetre osztott kötet első tematikus egységét jelentő *Út* írásai a transzcendens ősi motívumának a versben fellelhető momentumai felől vizsgálják Pilinszky művét. Jelenits István az *Apokrif* értelmezésénél a kötetekből kimaradt, 1946-ban keletkezett *Viszontlátás* című alkotást hívja segítségül, amely-

nél nem csak a hazatérésbeli párhuzamok fedezhetők fel, hanem már „az idősíkok egymásba tolódása” is. Az apokaliptikus költemény harmadik „tételében” Isten látja a hazatérő „meg nem értettségét”, árvaságát, a maradék világ léttelenségét. Ezt mélyíti tovább az *Introitusz*, amelyben „szemét az Isten is lehúnyja”.

Odorics Ferenc Pilinszky kortársát, Hamvas Béla munkásságával, mint viszonyítási ponttal él a költeményben kibomló apokalipszis értelmezésénél. Emlékeztet arra: „Az elkerülhetetlen és az elkerülhető közötti különbségtétel az archaikus hagyomány egyik legfontosabb tanítása. A test és az elme mulandó, a test halála nem kerülhető el, de a rabság és a rettegés által megdermesztett élet igen” (26.). S ez tekinthető akár Pilinszky, akár Hamvas – sorsukkal is igazolható – üzenetének is. Odorics megközelítésében a hazatérés az eredeti állapotát veszített Édenkertbe történik, mert az apokalipszis feltétele a múltbéli aranykor, s annak tudati szembesítése a jelenállapottal. Mintegy Hamvas – a Bibliotheca által 1945-ben kiadott – *Henoch apokalypsise* című fordítására hivatkozva misztifikálja

a verset, amikor a zsidó irodalomban az írás, számolás és a csillagászat feltalálójának tartott Énok (Énókh, Hénok, Hénoch, Henóch) és a felső-egyiptomi Szét (Széth, Szitu) isten hypogrammatikus előfordulásaira keres rá. Végezetül az emberi és az isteni világ közötti kapcsolatának megfogalmazódásaként József Attila *Nem emel föl* és Pilinszky *Aranykori töredékek* című verseinek részletét idézi meg.

Végh Balázs Béla *Kivonulás a szentből* című tanulmánya elején hangsúlyozza: „A mindenkori recepciónak kitöltésre váró üres helyekre van szüksége, amelyekbe a szerző belekódolja saját tapasztalatait, olvasónak szánt üzeneteit, és amelyet az olvasó a maga módján azonosít, saját tapasztalataival tölt ki” (36.). A világháború-alapú szövegolvasattal szemben abból az irodalomantropológiai felismerésből indul ki, hogy „a szent örökérvényű, abszolút érték”. „Pilinszky versében kimutatható a szent és a szent utáni állapot, a profán jelenléte, illetve a közöttük lévő viszonynak szövegszintű reprezentációja.” (37.) Értelemszerűen ehhez – a magyarul is közismert – *A szent és a profán* szerzőjét, Mircea Eliadet és elméletét használja. Rávilágít a deszakralizálás és az énteremtés párhuzamaira, valamint veszélyeire, mert „nem lehet szent nélküli világban, a »káoszban« élni” (39.). Felfogásában Pilinszky poémája „középpontjában a költő-Krisztus áll, aki arra kárhóztatott, hogy lelki »szemtanúja« legyen az ember drasztikus kivonulásának a szentből, ezzel egyidőben pedig a teljes összeomlásának” (40.). Ezt a Krisztus-szerepet gondolja tovább Várszegi Tibor *A kő* című munkájában. Ugyanakkor arra figyelmeztet, a Pilinszky-versek bármennyire is „a szenvedéstörténet kövei”, a krisztusi tett példaértékű, s nem mindenkire kiterjeszhető megváltást jelent. Az *Apokrif* is ennek tanúbizonysága.

A *Vers* című második fejezetben poétikai szempontú megközelítésekkel talál-

kozhatunk. Tverdota György a három részre tagolt költeményre vonatkozóan veti föl egy öt ciklusos szakaszolás lehetőségét és ennek tulajdonképpeni „bizonyítékait”. Érvelése során kitér a Jelenits István által elemzett hazatérés-motívumra is, amelyben a „vers hőse saját hazatérése mögé bibliai távlatot állít” (61.), illetve – szakterületének megfelelően – József Attila-párhuzamokat mutat fel. Bókay Antal azt a versbeli beszédmódot, szerkesztési stratégiát vizsgálja, „amelyben a vers üzenete kibomlik”. Először az *Apokrif* három intertextuális pozícióját (narratív, tárgyias, apokaliptikus) jelöli ki, majd jelentés-konstrukcióit és személyiség-építményét veszi számba. Hangsúlyozza, hogy Pilinszky kezdő mondata – akár József Attila *Téli éjszakabeli felütése* – „radikálisan pozicionáló”, másfelől apokaliptikus létezési teret teremt, amelyben domináns a – lényege szerint koherens – csend. Elemzése során alkalmazza a Lacan által modernizált platóni barlangelméletet, amely alapján a másik tekintetének tükrében határozhatjuk meg önmagunk. Ez a dekonstruktív látásmód az, „amely Pilinszky késő modern költészetében, nyelvében artikulálódni tudott, és nagy költészetet teremtett” (84.).

Faragó Kornélia szerint a vajdasági Jung Károly *Laudator temporis...* című versebe az *Apokrif* intertextuális beírásával értelmezi újra Pilinszky művét. Danilo Kiš szerb fordítása kapcsán kitér az eredeti műben hangsúlyos TE-ben megjelenő ÉN más nyelven történő interpretálhatatlanságára, magyar olvasatbeli szólamaira.

A további Pilinszky-olvasatok ezt a szándékot folytatva az *Apokrif* aktualizálását hajtják végre, mintegy új értelmezéshorizontokat nyitnak a XX. század egyik legjelentősebb verse és „fogyasztói” előtt.

(Savaria University Press, Szombathely, 2008)